

Etyczny i pragmatyczny. Polskie dyskursy polityczne po 1989 roku

Data opublikowania: 07.08.2017

Zrecenzował(a) dr Alina Balczyńska-Kosman Redakcja naukowa mgr Andrzej Klimczuk

Polityka to obszar aktywności społecznej, który w dużej mierze konstytuują słowa, a język jakim posługują się aktorzy życia politycznego jest istotnym elementem kształującym ich wizerunek. Monografia autorstwa Katarzyny Kłosińskiej stanowi cenne studium poznawcze dotyczące współczesnego obrazu polskich dyskursów politycznych i tym samym wpisuje się w podejmowaną już wcześniej zarówno na gruncie językoznawczym, politologicznym, socjologicznym i psychologicznym problematykę dotyczącą kondycji współczesnego języka polityki w Polsce.

Zasadniczym celem rozważań w recenzowanej pracy staje się – jak zauważa sama autorka – ukazanie językowych reprezentacji sposobów myślenia o polityce w aspekcie zbiorowym. Choć pojęcie „dyskursu politycznego” należy do kluczowych terminów w naukach humanistycznych i niezmiennie pozostaje przedmiotem licznych analiz, praca Katarzyny Kłosińskiej stanowi oryginalne spojrzenie na językowe procesy komunikacji w sferze polityki po okresie transformacji w Polsce, ponieważ definiuje wymieniony termin w wymiarze etycznym (symbolicznym) i pragmatycznym (użytecznym). Postrzegając wielowymiarowo dyskurs polityczny jako etyczny w odmianie „romantycznej” i „socjalistycznej” oraz pragmatycznej, autorka jednocześnie ukazuje swoistą ewolucję tekstów politycznych po roku przełomu i zwraca uwagę na fakt, iż język polityki pozostaje w ścisłym związku z kształtowaniem postaw i zachowań uczestników komunikowania. Ponadto praca Kłosińskiej przedstawia zależność pomiędzy dyskursem politycznym a gatunkiem tekstu oraz ujawnia rolę języka w kontekście opisu znaczących, choć często kontrowersyjnych sytuacji i zdarzeń na scenie politycznej. Prezentowane kwestie zostały starannie osadzone przez autorkę w materiałach źródłowych oraz bogatej literaturze przedmiotu. Kłosińska umiejętnie łączy warstwę egzemplifikacyjną z wiedzą teoretyczną z zakresu językoznawstwa i komunikacji społecznej.

Struktura książki obejmuje siedem rozdziałów. Główną część pracy uzupełniają: aneks, wykaz skrótów oraz bibliografia. We wstępie otwierającym rozważania autorka przedstawia stan badań nad omawianym zagadnieniem oraz definiuje politykę, jako zbiór treści symbolicznych i sferę działań użytecznych w świetle koncepcji teoretycznych, w postawach aktorów komunikowania politycznego – polityków i obywateli oraz w warstwie językowej. W charakteryzowanej części autorka przedstawia także metodologię własnych badań, koncentrując się na tekstach pisanych nadawców zbiorowych, przede wszystkim partii politycznych oraz

komitetów wyborczych działających po 1989 roku. Rozdział drugi pracy poświęca się dyskursowi etycznemu, w którym autorka wyjaśnia znaczenie tego pojęcia, łącząc je z kategorią moralności i terminami pokrewnymi. Dostrzegając związki tekstów reprezentujących dyskurs etyczny ze sferą wartości, autorka traktuje je jako narzędzia służące opisowi rzeczywistości politycznej, a zwłaszcza jej negatywnych aspektów. Za istotne cechy tej kategorii dyskursu uznana zostaje także metaforyka, która często koegzystuje z negatywną ekspresją czy brakiem wartości w retoryce politycznej. Końcową część omawianego rozdziału poświęca się kompetencjom językowych uczestników procesu komunikowania politycznego – nadawcy i odbiorcy oraz określa ich wzajemne relacje, przy czym autorka eksponuje zabiegi językowe stosowane przez nadawców w tekstach dyskursu etycznego charakterystyczne dla nakazowego sposobu wypowiedzi.

Zagadnienie dyskursu etycznego jest także przedmiotem rozważań w rozdziale trzecim książki Kłosińskiej. Tym razem jednak autorka skupia się na jego dwóch podstawowych odmianach, nurcie „romantycznym” i „socjalistycznym”. Pierwszy z nich stanowi nawiązanie do spuścizny romantyzmu w sposobie myślenia o sprawach publicznych i znajduje wyraźne odniesienie we współczesnym języku polityki, w którym nader często pojawiają się takie terminy jak: „naród”, „godność”, „ojczyzna”, „prawo”, „sprawiedliwość”, „patriota”, „solidarność”. Warto zauważyć, że współczesna terminologia odwołująca się do wartości jest często rezultatem posiadanych tożsamości ideologicznych czy religijnych, na których opiera się działalność polityczna. Ponadto w języku polityki często dochodzi do przewartościowania słów, które pierwotnie w języku polskim były neutralne lub pozytywne znaczeniowo. Przykładem mogą być pojęcia „solidarności” czy „tolerancji”. Z kolei „socjalistyczne” rozumienie dyskursu politycznego w analizowanej pracy nawiązuje do uwrażliwienia w tekstach politycznych na warunki społeczne, w których egzystuje jednostka. Zatem w tym nurcie, na co zwraca uwagę autorka, dominuje retoryka odwołująca się do człowieka, pracy, godności, sprawiedliwości, równości i wolności. Zaskoczeniem dla czytelnika w tym fragmencie książki może być związanie przez autorkę kategorii „wolności” z dyskursem etycznym. Czwarty rozdział pracy poświęcony jest dyskursowi pragmatycznemu, który w opinii Kłosińskiej jest wykładnią doktryny liberalnej. Kluczową zatem rolę odgrywają w nim pojęcia: „wolności” (tym razem jako kategorii dyskursu pragmatycznego) oraz „własności” stając się najistotniejszymi przedmiotami analizy w tej części monografii. Autorka jednocześnie w klarowny sposób, odwołując się do kilku istotnych argumentów wyjaśnia, iż dyskurs pragmatyczny nie jest tożsamy z liberalnym. W świetle powyższej interpretacji niezwykle interesująca wydaje się konstatacja autorki, iż dyskurs pragmatyczny jest efektem „przefiltrowania” myśli liberalnej przez polską rzeczywistość polityczną i pozostaje on po 1989 roku w opozycji do dyskursu etycznego. Podobnie, jak w poprzednio omówionym rozdziale, autorka przywołuje kluczowe dla tej odmiany języka polityki kategorie i wartości takie jak: obywatel, gospodarka, własność, wolność, kapitalizm, dobrobyt, sukces, liberalny, odpowiedzialny. W tekstach pragmatycznych – na co trafnie zwraca uwagę autorka – członkami wspólnoty stają się obywatele i podatnicy. Zbiorowość tę, czego już nie uwzględnia praca, tworzą również producenci i konsumenci. W wypowiedziach reprezentujących tę odmianę języka polityki szczególne znaczenie odgrywa retoryka wspólnotowa. Autorka niezwykle trafnie zauważa subtelny różnicę między tradycyjnym podejściem do relacji „my” - „oni”, a przekazem pragmatycznym, w którym nadawca włącza się do wspólnoty odbiorców. W odróżnieniu od dyskursu etycznego, dyskurs pragmatyczny w mniejszym stopniu przesycony jest negatywnymi pojęciami odnoszącymi się do sfery polityki. Częściej niż w innych odmianach języka politycznego pojawiają się w nim słowa o pozytywnym znaczeniu, eksponujące optymistyczne podejście nadawcy do faktów, zjawisk i procesów politycznych. O ile w dyskursie etycznym nadawcę z odbiorcą łączy sfera wartości, w tekstach

pragmatycznych jest to także wspólne działanie i odpowiedzialność za państwo. Rozdział piąty jest syntezą omówionych wcześniej, odmiennych spojrzeń na dyskurs polityczny jako etyczny w wymiarze „romantycznym” i „socjalistycznym” oraz w perspektywie pragmatycznej. W przedostatnim z rozdziałów autorka stwierdza, że każdy tekst polityczny może być rozpatrywany jako reprezentujący gatunek „ideowy” lub „merytoryczny” oraz jednocześnie „zewnątrzny” (pełniący rolę perswazyjną) bądź „wewnętrzny” (gdy żadna z funkcji przekazu nie dominuje). Nawiązując do ustaleń autorki, należy zauważyć, że pomimo licznych odmienności przekazy o treści politycznej łączy zwykle silne zabarwienie emocjonalne, nastawienie na masowych odbiorców i realizacja funkcji perswazyjnej. W zakończeniu książki przedstawiono interesującą refleksję poznawczą na rodzaje współczesnych dyskursów politycznych w Polsce. W aneksie zaś autorka zamieściła dwie dość swobodnie wybrane – jak można przypuszczać – wypowiedzi parlamentarne Prezesów Rady Ministrów, stanowiące przykłady tekstów źródłowych.

Autorka recenzowanej pracy postawiła przed sobą ambitny cel ukazania obrazu dyskursu politycznego po transformacji ustrojowej i z tego zadania w sposób przejrzysty i ciekawy udało jej się wywiązać. Niewątpliwą zaletą książki, podejmującej złożony przecież temat jest staranny i zrozumiały, także dla czytelnika nie będącego znawcą tej materii język. Autorka z dużą znajomością tematu porusza się w sferze teoretycznej oraz odwołuje się do licznych przykładów. Konstrukcja pracy jest klarowna i logiczna, choć zwraca uwagę przewaga treści poświęconych dyskursowi etycznemu, nad pozostałymi zagadnieniami. Wydaje się także, że warto by było poszerzyć omówione zagadnienie o rolę mediów w procesach komunikacji politycznej i ich znaczenie w dyskursach publicznych. Lektura książki nie dostarcza też informacji (choć tytuł pracy bezpośrednio nie obliguje do tego autorki), jakie typy dyskursów reprezentowały konkretne partie i ugrupowania polityczne po transformacji ustrojowej.

Z przekonaniem jednak wyrażam opinię, iż książka autorstwa Katarzyny Kłosińskiej stanowi oryginalną i wartościową pozycję na rynku wydawniczym. Przedstawiona przez autorkę wielowymiarowa i wnikliwa analiza polskich dyskursów politycznych po 1989 roku może stanowić ciekawą, a w niektórych przypadkach obowiązkową lekturę zarówno dla badaczy tego tematu, jak i aktorów życia politycznego.

Sposób cytowania:

dr Alina Balczyńska-Kosman: Recenzja: Katarzyna Kłosińska: Etyczny i pragmatyczny. Polskie dyskursy polityczne po 1989 roku, 2013, w: <https://www.pol-int.org/pl/publikacje/etyczny-i-pragmatyczny-polskie-dyskursy-polityczne-po-1989#r6149>.

<https://www.pol-int.org/pl/publikacje/etyczny-i-pragmatyczny-polskie-dyskursy-polityczne-po-1989?j5Q6rewycZ5HtUDXTWpx7UZE=1&r=6149>